

Adam A. Szafranski
Katedra Socjologii Kultury i Religii Instytut Socjologii KUL

Leksykon socjologii moralności. Podstawy – teorie – badania – perspektywy, pod redakcją naukową Janusza Mariańskiego, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2015, ss. 975.

Ksiądz Profesor Janusz Mariański jest uznanym, szanowanym autorytetem naukowym, wybitnym socjologiem, zwłaszcza w dziedzinie socjologii moralności, autorem kilkuset pozycji – w tym kilkudziesięciu monografii naukowych. W swoich pracach łączy umiejętnie teorie socjologiczne z praktyką badań empirycznych. W 2015 roku, nakładem Wydawnictwa NOMOS, ukazuje się pod redakcją księdza Profesora *Leksykon socjologii moralności. Podstawy – teorie – badania – perspektywy*.

Jeśli z jednej strony „socjologia moralności jest wciąż wielkim nieobecnym w badaniach socjologicznych”, to z drugiej „ma w Polsce swoją ponad stuletnią tradycję” – można przeczytać we wstępie do *Leksykonu socjologii moralności. Podstawy – teorie – badania – perspektywy*. Maria Ossowska, która mówiąc o moralności, nic nie zaleca i nie gani, tworzy tym samym podwaliny dla socjologii moralności jako odrębnej dyscypliny naukowej. W polskiej literaturze przedmiotu na próżno byłoby szukać encyklopedycznego opracowania zjawisk moralnych z perspektywy socjologii moralności szeroko rozumianej – porządkującego wiedzę socjologiczną oraz dookreślającego przedmiot badań w tym względzie.

Nie znaczy to, że haseł ujmujących moralność wieloaspektowo nie można odnaleźć w dotychczas opublikowanych słownikach i leksykonach. Dość odwołać się do *Encyklopedii Katolickiej* wydanej w 20 tomach w latach 1973–2014, *Encyklopedii PWN – Religia* wydanej w 9 tomach w latach 2001–2003, *Leksykonu socjologii religii* – Verbinum (Wydawnictwo Księży Werbistów 2004, pod redakcją Marii Libiszowskiej-Żółtkowskiej i Janusza Mariańskiego), *Encyklopedii nauczania społecznego Jana Pawła II* pod redakcją Andrzeja Zwolińskiego (Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2003) czy też ostatnio wydanej pracy *Podstawowe pojęcia socjologii religii w eksplikacji Janusza Mariańskiego* (Polyhymnia 2013). Z przekładów ukazujących się w obiegu europejskim warto również wspomnieć *Słownik socjologii i nauk społecznych* pod redakcją Gordona Marshalla w tłumaczeniu Marka Tabina (Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005). Niemniej jednak brakuje słownikowego przeglądu uporządkowanych terminów z zakresu szeroko rozumianej socjologii moralności.

Autorami haseł jest 89 pracowników naukowych. Są to przeważnie socjologowie, ale nie tylko. Reprezentują też inne pokrewne dyscypliny – psychologię, pedagogikę, etnologię i religioznawstwo, a także filozofię i teologię. Okoliczność ta sprawia, że opracowania poszczególnych haseł uwzględniają szerokie spektrum poruszanej problematyki – zarówno od strony założeń teoretycznych, jak i metodologicznych, choć mieszczą się w szeroko rozumianej socjologii moralności. Przyjęty klucz doboru autorów gwarantuje wieloaspektowe ujęcia poruszanych zagadnień. *Leksykon* zawiera ponad sto haseł. Na tę liczbę składają się hasła rzeczowe i osobowe.

Hasła rzeczowe, niekiedy warunkowane zmieniającym się kontekstem kulturowym – w porównaniu z opracowaniami starszymi – zawierają odwołania do internetu, społeczeństwa sieciowego, antropologii ciała, mózgu/umysłu, co uwidocznione jest w dołączonej bibliografii. Owe „środowisko życiowe” pozwala uświadomić nam fakt, że współczesna refleksja nad moralnością tworzy się w ramach procesów właściwych dla społeczeństw po/nowoczesnych, naznaczonych tzw. trzecią industrialną rewolucją, związaną z elektronicznymi mediami i niespotykaną wcześniej mobilnością społeczną. Zjawiska te niosą ze sobą niekiedy radykalizację, intensyfikację i transformację dotychczasowych wyobrażeń na temat moralności.

Opracowane hasła pozwalają wyłuskać z wielu przedstawień, ujęć, perspektyw wątki wybijające się na czoło tego, co wiąże się z socjologicznym rozumieniem moralności. Wybrzmiewa w nich coraz wyraźniej ton powolnego „wyzwalania się” moralności współczesnego człowieka z tradycyjnych (religijnych) jej wymiarów. Niekiedy skutkuje to szukaniem w cyberprzestrzeni „ekstatycznych uniesień” – przestrzeni, w której obowiązuje osobliwy język instrukcji i poleceń. Po wtóre wracają dyskusje nad wartościami uniwersalnymi

vs partykularnymi. Co ciekawe, nie wydaje się, by wartości uniwersalne straciły zupełnie na znaczeniu – stając się elementem konstytuującym człowieczeństwo jako takie. Choć bardzo trudno jest wskazać na jakiś wspólny kanon aksjologiczny, to jednak dzięki refleksji etnologicznej i socjologicznej nie można temu zdecydowanie zaprzeczyć.

Ponadto wśród socjologów i antropologów daje się zauważyć coraz to wyraźniej rysujące się przekonanie, iż przechodzimy od „świata losu” do „świata wyboru”. Wiąże się to z pokazywaniem moralności jako „wymiennego towaru”. We współczesnym świecie tracą na znaczeniu elementy wspólnotowe na rzecz tych z obszaru indywidualnych wyborów. Przekłada się to na stopniową utratę pewności „w świecie zmożonym strachem śmiertelnym przed wszystkim, co przygodne, nieprzejrzyste i niepojęte...”. Wiąże się to z przekonaniem, że żyjemy w społeczeństwie ryzyka, w którym akcentuje się relacje międzyludzkie o charakterze celowo-racjonalnym, co może prowadzić do instrumentalizacji, izolacji poszczególnych graczy w toczonej grze. „W tych rozgrywkach świat sam jest jednym z graczy, a nie – jak niegdyś – olimpijską wyrocznią...”. Dlatego dają się zauważyć zarówno pozytywne, jak i negatywne aspekty procesu indywidualizacji. I tak niektórzy autorzy do pozytywnych cech zaliczają: poczucie niezależności, wolności czy autonomii, natomiast do negatywnych: poczucie osamotnienia, izolacji społecznej i duchowej bezdomności. Przy czym wybrzmiewa przechodzenie od tożsamości przekazywanej do konstruowanej.

Jednym słowem *Leksykon socjologii moralności. Podstawy – teorie – badania – perspektywy* to kompendium wiedzy na temat stanu socjologii moralności w Polsce i na świecie. Czytelnik znajdzie w nim rzetelną, uporządkowaną interpretację moralności kształtującej się w obliczu współczesnych trendów globalizacyjnych i polnowoczesnych¹. Przypomnijmy w tym miejscu raz jeszcze, że studia nad globalizacją współgrają z postmodernistycznym dekonstrukcjonizmem. W jego świetle zarówno społeczeństwa, jak i systemy symboliczne nie stanowią koherentnych całości. Wieleś głośów na temat owych hybrydowych całości nie pozwala dostrzec trwałych różnic pomiędzy nimi. W miejsce romantycznie rozumianych kultur wstawia się sieci struktur nieprzekładalnych na siebie znaczeń. Tak rozumiany świat wartości czy norm postawił przed socjologami moralności bardzo trudne zadanie nie tyle translatorskie, ile dorozumiejące. Moim zdaniem kompetentnie opracowane hasła, tak przedmiotowe, jak osobowe, świadczą o intelektualnej kondycji polskich socjologów moralności.

Autorzy haseł, formułując je przystępnym językiem, zapewne zainspirują niejednego potencjalnego Czytelnika do osobistej refleksji. Dlatego warto przeczytać *Leksykon* zwłaszcza teraz, kiedy w zmieniających się kontekstach kulturowo-społecznych wielu ludzi stoi przed moralnymi dylematami.

¹ Przypomnijmy, iż począwszy od lat 90. XX wieku pojawiają się znaczące opracowania, które w tytule zawierają termin globalizacja. Dość wymienić na tym miejscu książki: Mike'a Featherstone'a *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity* (1990), Jonathan'a Friedman'a *Global Identity and Cultural Process* (1994) i Arjun'a Appadurai'a *Modernity at Large Cultural Dimensions of Globalization* (1996).